

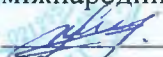
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Навчально-науковий інститут історії, права та міжнародних відносин

Кафедра історії України

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор ННІ історії, права та міжнародних відносин

 Олександр ЖУКОВ
«29» серпня 2025 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ІСТОРІЯ РЕЛІГІЇ В УКРАЇНІ

Галузь знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки

Спеціальність В9 Історія та археологія

Освітньо-професійна програма Історія та археологія

Перший (бакалаврський) рівень

Мова навчання українська

Погоджено науково-методичною
комісією НН інституту історії, права та міжнародних відносин
«28» серпня 2025 р.

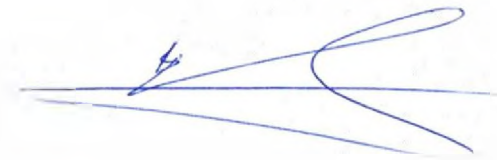
Голова **Світлана Моцак**
кандидат педагогічних наук, доцент

Розробник:

Оліцький В'ячеслав Олександрович – кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри історії України

Робоча програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри історії України
Протокол № 1 від «28» серпня 2025 р.

Завідувач кафедри історії України,
кандидат історичних наук,
доцент

В'ячеслав ОЛІЦЬКИЙ

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Бакалавр	Обов’язкова
		Рік підготовки:
		1-й
		Семестр
		2-й
		Лекції
		14 год.
		Практичні, семінарські
		26 год.
		Лабораторні
		Самостійна робота
		48 год.
		Консультації:
		2 год.
Загальна кількість годин – 90		Вид контролю: залік

1. Мета вивчення навчальної дисципліни

Навчальна-дисципліна «Історія релігії в Україні» є однією з фундаментальних історичних дисциплін. Історія релігії в Україні нерозривно пов'язана із загальною історією українського суспільства. Впродовж національної історії релігія мала безпосередній вплив на функціонування та розвиток нашого народу, формування основ його світогляду, матеріальної та духовної культури, норм поведінки.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Історія релігії в Україні» є ознайомлення студентів з історією становлення, поширення та еволюції релігії в Україні, її роллю і місцем у духовній культурі та суспільному житті українського народу.

Навчальна дисципліна «Історія релігії в Україні» входить до переліку обов'язкових компонентів освітньо-професійної програми (цикл професійної підготовки).

Навчальна дисципліна спрямована на формування визначеної освітньо-професійною програмою **інтегральної компетентності**:

ІК 1. Здатність розв'язувати спеціалізовані задачі й практичні проблеми в галузі історії та археології або у процесі навчання, здійснювати аналіз історичних явищ і подій, що передбачає застосування теорій та методів історичної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких визначених освітньо-професійною програмою **загальних компетентностей**:

ЗК 6. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 7. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 8. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

ЗК 9. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК 10. Здатність працювати в команді.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких визначених освітньо-професійною програмою **спеціальних компетентностей**:

СК 4. Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи.

СК 5. Здатність відшуковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).

СК 8. Здатність використовувати у фаховій діяльності знання гуманітарних та соціальних наук, вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні й соціальні події та явища.

СК 9. Здатність працювати з історичними текстами і документами, коментувати, анотувати їх відповідно до певних критеріїв; презентувати і обговорювати результати наукових досліджень.

СК 10. Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.

СК 13. Здатність аналізувати події і процеси національної історії у загальноєвропейському та загальносвітовому контекстах.

2. Передумови для вивчення дисципліни

Навчальна дисципліна «Історія релігії в Україні» базується на знаннях таких дисциплін як «Давня історія України».

3. Результати навчання за дисципліною

ПРН 1. Знати найважливіші факти історичного минулого українського народу і історії людства загалом, а також мати більш глибокі знання про певний історичний період або проблему.

ПРН 3. Знати основні підходи до вивчення вітчизняної та світової історії, принципи і методи історичного пізнання, основні типи і види історичних джерел.

ПРН 4. Володіти понятійно-категоріальним апаратом історичної науки, професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі.

ПРН 6. Виявляти взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі, аналізувати суспільні процеси в історії України у контексті європейської та світової історії.

ПРН 11. Здійснювати аналіз ситуацій з урахуванням історичного контексту та/або історичних передумов.

ПРН 12. Здійснювати комунікацію з професійних питань з представниками наукових, громадських, релігійних і національно-культурних організацій і спільнот.

4. Критерії оцінювання результатів навчання

Розподіл балів

Поточний контроль											Разом	Загальна сума
РОЗДІЛ 1				РОЗДІЛ 2				РОЗДІЛ 3				
Т 1	Т 2	Т 3	Т 4	Т 5	Т 6	Т 7	Т 8	Т 9	Т 10	Т 11		
Поточний контроль											65	100
5	5	5	5	10	5	5	5	5	5	10		
Контроль самостійної роботи											35	
3	3	3	3	4	3	3	3	3	3	4		

4.1. Критерії оцінювання видів роботи для поточного контролю

Під час оцінювання результатів навчання застосовується накопичувальна бально-рейтингова система, що передбачає оцінювання якості виконання студентами всіх видів аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності, спрямованих на опанування навчального навантаження шляхом поточного та підсумкового контролю. Система оцінювання курсу реалізується згідно з критеріями оцінювання навчальних досягнень студентів під час відвідування лекцій, участі у семінарах, виконання тестових завдань та виконання інших видів самостійної роботи.

Поточний контроль складається з таких компонентів:

- **65 балів:** участь у *семінарах* – підготовка аналітичних звітів та доповідей і пред’явлення результатів в аудиторії у вигляді усних відповідей, участь в обговоренні семінарських питань / дискусіях, виконання практичних завдань, виконання завдань тестового контролю.

- **35 балів:** опрацювання теоретичного матеріалу, виконання індивідуальних завдань, підготовка рефератів, есе тощо.

Разом – **100 балів.**

Оцінювання результатів аудиторної роботи здійснюється за наступними критеріями:

БАЛИ	ПОЯСНЕННЯ
5	Здобувач вищої освіти відповідає на всі питання семінарського заняття, розкриває зміст загальнотеоретичних категорій, що підлягають засвоєнню при вивченні теми; визначає та правильно інтерпретує релігійні явища та процеси; виконує всі завдання, може правильно визначати спільні та відмінні риси понять, які складають предмет порівняльного аналізу; висловлює і обґрунтовує власну думку щодо предмету заняття, наводить аргументи на її підтвердження. Під час заняття продемонстрована активність та ініціативність.
4	Здобувач вищої освіти відповідає на всі питання семінарського заняття, розкриває зміст загальнотеоретичних категорій, що підлягають засвоєнню при вивченні теми; визначає та в цілому правильно інтерпретує релігійні явища та процеси; виконує завдання, однак допускає неточності; може визначати спільні та відмінні риси понять, які складають предмет порівняльного аналізу; висловлює власну думку щодо предмету заняття, наводить аргументи на її підтвердження, що ґрунтуються на положеннях підручників і навчальних посібників. Під час заняття продемонстрована ініціативність.
3	Здобувач вищої освіти дає відповіді на питання семінарського заняття, відтворює дефініції та пояснює зміст загальнотеоретичних категорій, що підлягають засвоєнню при вивченні теми; визначає, проте неточно інтерпретує релігійні явища та процеси; завдання виконує з неістотними помилками; може визначати спільні та відмінні риси понять, які складають предмет порівняльного аналізу, допускаючи незначні помилки.
2	Здобувач вищої освіти дає відповіді на більшість питань семінарського заняття, відтворює дефініції загальнотеоретичних категорій, що підлягають засвоєнню при вивченні теми; лише називає релігійні явища та процеси; завдання виконує з неістотними помилками; не може визначати спільні та відмінні риси понять, які складають предмет порівняльного аналізу, називаючи при цьому їх ознаки.
1	Здобувач вищої освіти не готовий до заняття, не відповідає на питання, що винесені на розгляд, з труднощами виконує завдання, допускаючи змістовні помилки, невпевнено відтворює терміни і поняття, що розглядалися під час заняття.
0	Відсутність на занятті

4.2 Критерії оцінювання рівня теоретичної та практичної підготовки студента

Кількість балів за всі види навчальної діяльності	Критерії оцінювання навчальних досягнень студента
90 – 100	- студент упевнено оперує обсягом навчального матеріалу і застосовує його для розв'язання проблем; - самостійно оцінює факти, явища, вільно висловлює власні думки; - може характеризувати та аналізувати історичну інформацію; - співвідносити події та процеси за періодами на основі наукової періодизації історичної науки; - знає історіографію розглядуваних проблем; - студент виявляє творчі здібності, вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати матеріал, наводити чисельні приклади; - вільно користується тематичними картами; - розуміє основні тенденції розвитку історичних проблем слов'янства;
82 - 89	- студент загалом володіє обсягом навчального матеріалу; - здатний застосовувати вивчений матеріал на рівні стандартних ситуацій, наводити окремі власні приклади; - вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати основні теоретичні й фактологічні положення, явища, але відповідь може бути не зовсім змістовною, цілісною, послідовною, містити деякі фактологічні помилки, неточності; - студент робить незначні помилки, користуючись картою; - не завжди може вірно зробити висновок, добрати переконливі аргументи; - дає загальну характеристику подій (причини, наслідки, значення); - встановлює послідовність подій, характеризує причинно-наслідкові зв'язки між ними;
74 - 81	- студент загалом володіє обсягом навчального матеріалу; - здатний застосовувати вивчений матеріал на рівні стандартних ситуацій, наводити окремі власні приклади; - вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати основні теоретичні й фактологічні положення, явища, але відповідь може бути не зовсім змістовною, цілісною, послідовною, містити деякі фактологічні помилки, неточності; - студент робить незначні помилки, користуючись картою; - не завжди може вірно зробити висновок, добрати переконливі аргументи; - не достатньо повно дає характеристику подій (причини, наслідки, значення); - на посередньому рівні встановлює послідовність подій, характеризує причинно-наслідкові зв'язки між ними;
64 - 73	- студент володіє навчальним матеріалом на початковому рівні; - може репродуктивно відтворити незначну частину теоретичного й фактологічного матеріалу; - виявляє знання і розуміння окремих положень курсу; - вміє на елементарному рівні аналізувати, робити узагальнення,

	порівняння, висновки; - визначає окремі ознаки подій, встановлює їх послідовність; - може дати стислу характеристику окремої постаті; - слабо орієнтується за картами;
60 - 63	- студент володіє навчальним матеріалом на початковому рівні; - може репродуктивно відтворити незначну частину теоретичного й фактологічного матеріалу; - виявляє знання і розуміння окремих положень курсу; - вміє на елементарному рівні аналізувати, робити узагальнення, порівняння, висновки; - визначає окремі ознаки подій, встановлює їх послідовність; - може дати стислу характеристику окремої постаті; - слабо орієнтується за картами;
35-59	коли студент дуже слабо володіє навчальним матеріалом, нездатний елементарно розпізнавати і відтворити окремі факти, явища, події; - впізнає постать чи подію лише за детальним описом; - не визнає послідовності подій; - відсутні навички роботи з картами; - відповідь має уривчастий, незакінчений, незмістовний характер; - відсутня здатність викласти думку на елементарному рівні; - вибирає правильний варіант відповіді з двох запропонованих (на рівні “так – ні”);
1 - 34	- коли студент зовсім не володіє навчальним матеріалом, нездатний елементарно розпізнавати і відтворити окремі факти, явища, події; - не впізнає постать чи подію; - не визнає послідовності подій; - відсутні навички роботи з картами; - відповідь має уривчастий, незакінчений, незмістовний характер; - відсутня здатність викласти думку на елементарному рівні; - вибирає правильний варіант відповіді з двох запропонованих (на рівні “так – ні”);

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену, заліку, курсового проекту (роботи), практики
90-100	A	відмінно
82–89	B	добре
74–81	C	
64–73	D	задовільно
60–63	E	
35–59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1–34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

В Університеті передбачено можливість перезарахування результатів неформальної та/або інформальної освіти відповідно до Положення про порядок визнання результатів навчання у неформальній та/або інформальній

освіті у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка (<https://sspu.edu.ua/universytet/edusci/normatyvno-pravova-baza>).

5. Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання дисципліни «Історія релігії в Україні» можуть бути:

- усний контроль. Усний контроль здійснюється шляхом індивідуального і фронтального опитування. При індивідуальному опитуванні викладач ставить перед здобувачем вищої освіти декілька запитань, при фронтальному – серію логічно пов'язаних між собою питань перед усією аудиторією;

- письмовий контроль. Здійснюється за допомогою письмових робіт, які можуть бути короткочасними (15-20 хв.) і протягом усього заняття. Письмовий контроль відрізняється також глибиною діагностики (поверховий зріз чи ґрунтовний аналіз);

- тестовий контроль. Тести – спеціальні завдання, виконання (чи невиконання) яких вказує на наявність (або відсутність) у здобувача вищої освіти певних знань, умінь.

- підготовка доповідей, есе, презентацій. Передбачає виконання здобувачами вищої освіти різних форм завдань.

Особлива увага при опануванні змісту навчальної дисципліни приділяється запобіганню порушенню академічної доброчесності та забезпечення довіри до результатів освітнього процесу та освітньої діяльності, розумінню здобувачами вищої освіти значення академічної доброчесності та наслідків недотримання її постулатів.

Питання для самоконтролю:

1. Теорії походження релігії
2. Соціально-історичні передумови виникнення релігії
3. Ранньоісторичні форми релігії
4. Релігійні вірування найдавніших землеробів та скотарів на території України (ямно-катакомбна археологічна культура, трипільці, катакомбна, середньо-стогівська культури тощо)
5. Релігійні вірування суспільств раннього залізного на території України (кімерійці, скіфи, сармати)
6. Політеїзм східних слов'ян
7. Становлення ранньохристиянської Церкви, складання її структури та ієрархії, ступенів священства, виникнення керівних центрів
8. Велике переселення народів, та його вплив на релігійні вірування населення території України
9. Релігія грецьких міст-держав
10. Значення Вселенських соборів християнства у формуванні системи його віровчення та культу

11. Апостольська проповідь Андрія Первозванного. Поширення християнства у Криму та Північному Причорномор'ї
12. Поширення християнства на Русі у середині IX – середині X ст.
13. Київська митрополія у кн. X–XII ст.
14. Становище православної церкви під час монгольської навали та в Золотій Орді
15. Церква в Галицько-Волинській державі
16. Монастирське та чернече життя Русі.
17. Перенесення митрополичого осідку київських митрополитів на Схід
18. Православна церква у Великому князівстві Литовському
19. Відокремлення Московської митрополії
20. Православні братства та їх роль у релігійному та соціальному житті
21. Берестейська церковна унія та становлення уніатської митрополії
22. Римо-католицька церква на українських землях періоду Русі
23. Римо-католицька церква в Галицько-Волинській державі
24. Зв'язки київських митрополитів з Апостольською столицею перед і після Флорентійської унії та ідея універсальної унії
25. Спроби запровадження церковної унії в Галицько-Волинському князівстві у XIII ст
26. Спроби запровадження унії в XV ст. Діяльність митрополитів Ісидора та Григорія Болгарина
27. Календарна реформа Григорія III та спроба запровадження Григоріанського календаря на українських землях
28. Діяльність єзуїтів, католицька контрреформація, посилення експансії католицизму та підготовка запровадженн церковної унії в Україні у 1560–1590-х рр.
29. Діяльність ордену василіан
30. Діяльність Вельямина Рутського та Йосафата Кунцевича
31. Римо-католицька церква на українських землях у другій половині XVI – першій половині XVII ст.
32. Становище Римо-католицької церкви на Правобережній Україні у другій половині XVII – кінці XVIII ст.
33. Становище Римо-католицької церкви на Правобережній Україні у кінці XVIII ст. – на початку XX ст.
34. Становище православної церкви після Берестейської унії
35. Діяльність православних братств
36. Полемічна література
37. Відновлення ієрархічного устрою Київської митрополії
38. Митрополит Петро Могила та його доба
39. Становище Православної церкви у Гетьманщині (1648–1684 рр.)
40. Підпорядкування Київської митрополії московському патріархові
41. Православна церква на Запорозжі
42. Становлення та розвиток уніатської митрополії у XVII ст.
43. Діяльність ордену Василіан на українських землях у XVII ст.

44. Обмеження і ліквідація особливостей київського православ'я та уніфікація церковного життя у XVIII ст.
45. Українське православ'я в синодальний період (1720–1917 рр.)
46. Українське духовенство в Російській державі
47. Скасування унії Катериною II та знищення уніатської церкви в Російській імперії в XIX ст.
48. Розвиток чернечого та монастирського життя в Україні у XIX ст.
49. Особливості поширення реформаційних рухів в Речі Посполитій
50. Течії українського реформаційного руху у XVI – першій половині XVII ст.
51. Поширення масонства в Україні та національне питання в діяльності масонських лож
52. Поширення штундизму в Україні у XIX – на початку XX ст.
53. Виникнення і організаційне оформлення євангельсько-баптистських громад на півдні України
54. Месіансько-есхатологічні течії в Україні: адвентизм та свідки Єгови у XIX – на початку XX ст.
55. Вірменська церква в Україні
56. Поширення ісламу на землях Русі, Галицько-Волинської держави та Великого князівства Литовського
57. Іслам у Криму та Північному Причорномор'ї у XV–XVIII ст.
58. Іслам на українських землях у XIX–XX ст.
59. Поширення іудаїзму на землях Русі, Галицько-Волинської держави та Великого князівства Литовського
60. Іудаїзм на українських землях XVIII – на початку XX ст. Зародження та розвиток хасидизму
61. Особливості релігійного світогляду ромської спільноти в Україні
62. Церковні проблеми в діяльності Центральної Ради. ВПЦР та Всеукраїнський Церковний Собор 1918 р.
63. Церковні проблеми в діяльності Директорії та українізація церковного життя у 1919–1921 рр.
64. Всеукраїнський Церковний Собор 1921 р. та утворення УАПЦ.
65. Митрополит Василь Липківський та його внесок у становлення автокефалії України.
66. Роль УАПЦ у національному відродженні початку XX ст.
67. Конфесійна картина та міжконфесійні відносини в Україні у 1920–1930-ті рр.
68. Більшовицькі антирелігійні репресії 1920–1930-х рр. в Україні
69. Відродження релігійного життя в Україні в умовах нацистської окупації
70. Відновлення РПЦ та її діяльність в СРСР. Державно-церковні відносини та конфесійна ситуація в УРСР.
71. Псевдособор 1946 р. та ліквідація УГКЦ. Діяльність УГКЦ в підпіллі. Патріарх Йосип Сліпий
72. Зміна державної політики щодо Церкви в період «перебудови». Відновлення УАПЦ

73. Розвиток православ'я в Україні на початку 1990-х рр.
74. Особливості міжправославних відносин в Україні середини 1990-х – початку 2020-х рр.
75. Об'єднавчий собор 2018 р. та автокефалія Православної Церкви України
76. Українська православна діаспора після проголошення незалежності України
77. Українська греко-католицька церква в незалежній Україні
78. Римо-католицька церква в незалежній Україні
79. Протестантизм та харизматичні церкви в незалежній Україні
80. Розвиток ісламу в незалежній Україні
81. Розвиток іудаїзму в незалежній Україні
82. Нетрадиційні культи та неорелігії в Україні

6. Програма навчальної дисципліни

Програма навчальної дисципліни «Історія релігії в Україні» складається з трьох розділів, які в цілому висвітлюють розвиток релігійних процесів на українських землях та особливості функціонування релігій в різні історичні періоди.

Розділ 1. Історія релігії на українських землях до XVII ст.

Розділ 2. Українська церква у XVII–XIX ст.

Розділ 3. Релігійні процеси в Україні у XX–XXI ст.

7. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

7.1. Тематичні розділи

Розділ 1. Історія релігії на українських землях до XVII ст.

Тема 1.1. Походження, первісні та ранні форми релігії. Політеїзм східних слов'ян.

Теорії походження релігії. Ранньоісторичні форми релігії. Релігійні вірування найдавніших землеробів та скотарів на території України (ямно-катакомбна археологічна культура, трипільці, катакомбна, середньостогівська культури тощо). Релігійні вірування суспільств раннього залізного на території України (кімерійці, скіфи, сармати). Політеїзм східних слов'ян.

Тема 1.2. Проникнення християнства на руські землі. Православна церква Русі.

Апостольська проповідь Андрія Первозванного. Поширення християнства у Криму та Північному Причорномор'ї. Поширення християнства на Русі у середині IX – середині X ст. Київська митрополія у кн. X–XII ст. Становище православної церкви під час монгольської навали та

в Золотій Орді. Церква в Галицько-Волинській державі. Монастирське та чернече життя Русі.

Тема 1.3. Становище Православної церкви у XV – XVI ст.

Перенесення митрополичого осідку київських митрополитів на Схід. Православна церква у Великому князівстві Литовському. Відокремлення Московської митрополії. Православні братства та їх роль у релігійному та соціальному житті. Берестейська церковна унія та становлення уніатської митрополії

Тема 1.4. Католицизм на українських землях.

Римо-католицька церква на українських землях періоду Русі. Римо-католицька церква в Галицько-Волинській державі. Зв'язки київських митрополитів з Апостольською столицею перед і після Флорентійської унії та ідея універсальної унії. Римо-католицька церква на українських землях у другій половині XVI – першій половині XVII ст. Становище Римо-католицької церкви на Правобережній Україні у другій половині XVII – кінці XVIII ст. Становище Римо-католицької церкви на Правобережній Україні у кінці XVIII ст. – на початку XX ст.

Розділ 2. Українська церква у XVII – XIX ст.

Тема 2.1. Церкви східного обряду в Україні у XVII ст.

Становище православної церкви після Берестейської унії. Діяльність православних братств. Відновлення ієрархічного устрою Київської митрополії. Митрополит Петро Могила та його доба. Становище Православної церкви у Гетьманщині (1648–1684 рр.). Підпорядкування Київської митрополії московському патріархові. Православна церква на Запорозжжі. Становлення та розвиток уніатської митрополії у XVII ст. Діяльність ордену Василіан на українських землях у XVII ст.

Тема 2.2. Українське православ'я в складі РПЦ.

Обмеження і ліквідація особливостей київського православ'я та уніфікація церковного життя у XVIII ст. Українське православ'я в синодальний період (1720–1917 рр.). Українське духовенство в Російській державі. Скасування унії Катериною II та знищення уніатської церкви в Російській імперії в XIX ст. Розвиток чернечого та монастирського життя в Україні у XIX ст.

Тема 2.3. Протестантизм в Україні.

Особливості поширення реформаційних рухів в Речі Посполитій. Течії українського реформаційного руху у XVI – першій половині XVII ст. Поширення масонства в Україні та національне питання в діяльності масонських лож. Поширення штундизму в Україні у XIX – на початку XX ст. Виникнення і організаційне оформлення євангельсько-баптистських громад

на півдні України. Месіансько-есхатологічні течії в Україні: адвентизм та свідки Єгови у XIX – на початку XX ст.

Тема 2.4. Релігійні вірування етнічних меншин в Україні.

Вірменська церква в Україні. Поширення ісламу на землях Русі, Галицько-Волинської держави та Великого князівства Литовського. Іслам у Криму та Північному Причорномор'ї у XV–XVIII ст. Іслам на українських землях у XIX–XX ст. Поширення іудаїзму на землях Русі, Галицько-Волинської держави та Великого князівства Литовського. Іудаїзм на українських землях XVIII – на початку XX ст. Зародження та розвиток хасидизму. Особливості релігійного світогляду ромської спільноти в Україні.

Розділ 3. Релігійні процеси в Україні у XX – XXI ст.

Тема 3.1. Процес національно-релігійного відродження на початку XX ст.

Церковні проблеми в діяльності Центральної Ради. ВПЦР та Всеукраїнський Церковний Собор 1918 р. Церковні проблеми в діяльності Директорії та українізація церковного життя у 1919–1921 рр. Всеукраїнський Церковний Собор 1921 р. та утворення УАПЦ. Митрополит Василь Липківський та його внесок у становлення автокефалії України. Роль УАПЦ у національному відродженні початку XX ст.

Тема 3.2. Релігійне життя в Україні в умовах радянського тоталітаризму.

Конфесійна картина та міжконфесійні відносини в Україні у 1920–1930-ті рр. Більшовицькі антирелігійні репресії 1920–1930-х рр. в Україні. Відродження релігійного життя в Україні в умовах нацистської окупації. Відновлення РПЦ та її діяльність в СРСР. Державно-церковні відносини та конфесійна ситуація в УРСР. Псевдособор 1946 р. та ліквідація УГКЦ. Діяльність УГКЦ в підпіллі. Патріарх Йосип Сліпий. Зміна державної політики щодо Церкви в період «перебудови». Відновлення УАПЦ.

Тема 3.3. Релігійне життя незалежної України.

Розвиток православ'я в Україні на початку 1990-х рр. Особливості міжправославних відносин в Україні середини 1990-х – початку 2020-х рр. Об'єднавчий собор 2018 р. та автокефалія Православної Церкви України. Українська православна діаспора після проголошення незалежності України. Українська греко-католицька церква в незалежній Україні. Римо-католицька церква в незалежній Україні. Протестантизм та харизматичні церкви в незалежній Україні. Розвиток ісламу в незалежній Україні. Розвиток іудаїзму в незалежній Україні. Нетрадиційні культи та неорелігії в Україні.

7.2. Структура та обсяг навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин				
	Денна форма				
	Усього	у тому числі			
Лекції		Практ.	Конс.	Самост.	
Розділ 1. Історія релігії на українських землях до XVII ст.					
Тема 1.1 Походження, первісні та ранні форми релігії. Політеїзм східних слов'ян	7	2	2		3
Тема 1.2 Проникнення християнства на руські землі. Православна церква Русі	8	2	2		4
Тема 1.3 Становище Православної церкви у XV – XVI ст.	8		2		6
Тема 1.4 Католицизм на українських землях	8		2		6
Розділ 2. Українська церква у XVII – XIX ст.					
Тема 2.1 Церкви східного обряду в Україні у XVII ст.	9	2	4		3
Тема 2.2 Українське православ'я в складі РПЦ	8		2		6
Тема 2.3 Протестантизм в Україні	8		2		6
Тема 2.4 Релігійні вірування етнічних меншин в Україні	8	2	2		4
Розділ 3. Релігійні процеси в Україні у XX – XXI ст.					
Тема 3.1 Процес національно-релігійного відродження на початку XX ст.	7	2	2		3
Тема 3.2 Релігійне життя в Україні в умовах радянського тоталітаризму	7	2	2		3
Тема 3.3 Релігійне життя незалежної України	10	2	4		4
Усього годин	90	14	26	2	48

7.3. Теми лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		Денна форма
1	Походження, первісні та ранні форми релігії. Політеїзм східних слов'ян	2
2	Проникнення християнства на руські землі. Православна церква Русі	2
3	Церкви східного обряду в Україні у XVII ст.	2
4	Релігійні вірування етнічних меншин в Україні	2
5	Процес національно-релігійного відродження на початку XX ст.	2
6	Релігійне життя в Україні в умовах радянського тоталітаризму	2
7	Релігійне життя незалежної України	2
Разом		14

7.4. Теми практичних (семінарських) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		Денна форма
1	Походження, первісні та ранні форми релігії. Політеїзм східних слов'ян	2
2	Проникнення християнства на руські землі. Православна церква Русі	2
3	Становище Православної церкви у XV – XVI ст.	2
4	Католицизм на українських землях	2
5	Церкви східного обряду в Україні у XVII ст.	4
6	Українське православ'я в складі РПЦ	2
7	Протестантизм в Україні	2
8	Релігійні вірування етнічних меншин в Україні	2
9	Процес національно-релігійного відродження на початку XX ст.	2
10	Релігійне життя в Україні в умовах радянського тоталітаризму	2
11	Релігійне життя незалежної України	4
Разом		26

7.5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		Денна форма
1	Походження, первісні та ранні форми релігії. Політеїзм східних слов'ян	3
2	Проникнення християнства на руські землі. Православна церква Русі	4
3	Становище Православної церкви у XV – XVI ст.	6
4	Католицизм на українських землях	6

5	Церкви східного обряду в Україні у XVII ст.	3
6	Українське православ'я в складі РПЦ	6
7	Протестантизм в Україні	6
8	Релігійні вірування етнічних меншин в Україні	4
9	Процес національно-релігійного відродження на початку XX ст.	3
10	Релігійне життя в Україні в умовах радянського тоталітаризму	3
11	Релігійне життя незалежної України	4
Разом		48

8. Рекомендовані джерела інформації

Основні:

1. Васьків А.Ю. Історія Української греко-католицької церкви: Текст лекції. Львів, 1999.
2. Власовський І. Нарис історії української православної церкви: В 4-х т. Нью-Йорк: С. Бавид-Брук; К., 1990.
3. Грушевський М. С. З історії релігійної думки на Україні. К., 1992.
4. Ісіченко І. Історія Христової Церкви в Україні. Акта, 2013.
5. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / За ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. К.: Т-во «Знання», КОО, 1999.
6. Кислюк К.В., Кучер О.М. Релігієзнавство: Підручник. К.: Кондор, 2004.
7. Колодний А.М. Релігійне життя України в особах його діячів і дослідників. К.: Інтерсервіс, 2017.
8. Крижанівський О., Плохій С. Історія церкви та релігійної думки в Україні: у 3 кн. Київ: Либідь, 1994.
9. Лешан В.Ю. Основи релігієзнавства: Підручник. Чернівці, 2005.
10. Любащенко В. Історія протестантизму в Україні. Курс лекцій. К.: «Поліс», 1996.
11. Пащенко В. О. Православ'я в новітній історії України: Монографія. Полтава, 1997.
12. Релігієзнавство: Навчальний посібник. / За ред. Мозгового Л.І., Бучми О.В. К., 2008.
13. Якубович М. Іслам в Україні: історія і сучасність. Вінниця, 2016.

Додаткові:

1. Ostrowski J. K. Kościół parafialny p. w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Żydaczowie. *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej 2001*. Kraków. T. 9. S. 320–323.
2. Астаф'єв О.В. Повернення Петра Могили [Петро Могила. Літос]. *Слово і Час*. 2019. № 4. С. 97–108.

3. Белікова Н.Ю. Релігійність ромів України: до питання щодо методології дослідження. *Збірники наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса*. 2019. Т. 1. С. 63–64.
4. Бикова Т. Політика Кремля щодо ісламу у Кримській АСРР (1921–1928 рр.). *Український історичний журнал*. 2019. № 1. С. 94–120.
5. Бондарчук П. М. Релігійні течії в радянській Україні (середина 1940-х – середина 1980-х років) Історико-релігієзнавче дослідження. К.: Інститут історії України НАН України, 2019.
6. Бондарчук В. Гедеон Балабан і Михайло Рогоза як об'єкти боротьби Василя-Костянтина Острозького проти Берестейської унії. *Острозький краєзнавчий збірник*. 2021. С. 29–32.
7. Брель О. Релігійна традиція жителів Мотронинського городища скіфського часу (за матеріалами археологічних розкопок). *Історія релігій в Україні*. 2021. № 2 (21). С. 324–331.
8. Бубнюк В. Зовнішня діяльність російського Святійшого Синоду в кінці XIX – поч. XX століття. Електронний ресурс. URL: <http://hram.in.ua/biblioteka/istoriia/192-book192>
9. Бузунов І. Роль митрополита Максима в перенесенні митрополичої кафедри у 1299 році. *Освіта і наука*. 2021. № 1.
10. Буравський О.А. Римо-католицька церква на Правобережній Україні (кінець XVIII–початок XX ст.): Монографія. Житомир. 2013.
11. Висовець О. Релігійна ситуація в Україні (кінець XVI – початок XVII ст.). *Етнічна історія народів Європи*. 2013. Вип. 41. С. 63–68.
12. Волошин Ю. Українська православна церква в роки нацистської окупації (1941–1944). Полтава, 1997.
13. Гаюк І. Церковно-релігійне життя вірменської діаспори України в I пол. XX ст. *Культура і сучасність*. 2019. № 1. 8–14.
14. Гейда О. Церковна політика гетьмана Івана Мазепи. *Сіверянський літопис*. 2019. № 2. С. 188–195.
15. Гордієнко Д.С. Час та обставини канонізації княгині Ольги. *Novogardia*. 2021. № 1 (9). С. 48–63.
16. Гоцуляк В.М. Загальноісторичні та культурні передумови розвитку політичної думки ранньомодерної України. *Гілея: науковий вісник*. 2019. № 140 (3). С. 23–27.
17. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації XIX–XX ст. К., 2019.
18. Грицина О. Етапи становлення державно-церковних відносин у незалежній Україні (1991–2011 роки). *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2014. № 5 (55). С. 320–333.

19. Гунько Я. Роль Петра Конашевича-Сагайдачного у відновленні ієрархії православної церкви (1620 р.). *Бердичівщина в історії України. Науковий збірник «Велика Волинь». Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції (Бердичів, 21 травня 2021 р.)*. 2021. № 61. С. 417–421.
20. Житкова О.О. Діяльність УАПЦ у м. Києві (1921-1930-й рр.). *The Caucasus. Economic and Social Analysis Journal of Southern Caucasus*. 2019. № 2(29). С. 9–14.
21. Журба М.А., Жолоб М.П. Піднесене і земне: релігійні громади етнічних меншин в умовах комуністичного режиму в Україні (20–30-і рр. ХХ ст.). Вінниця: ТОВ «ТВОРИ». 2019.
22. Залізняк А. Стародавня історія України. К., 2012.
23. Зінкевич Т.С. Руська православна Церква у державно-політичному житті Київської Русі. *Гілея*. 2019. Вип. 145 (6). С. 53–56.
24. Зінченко О.В. Вселенське канонічне право першого тисячоліття і церковне право Київської Русі XI століття: порівняльний аналіз. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 2 (33). С. 55–64.
25. Історія Української Православної Церкви / Д. Гордієнко, В. Клос, Ю. Мицик, І. Преловська. Х.: Фоліо, 2018.
26. Кагамлик С. Українська церковна еліта і російський централізм: протистояння Синодального періоду. *Українознавчий альманах*. 2019. № 24. 78–84.
27. Калакура Я.С., Саган О.Н., Надтока Г.М., Горпинченко І.В. Православна церква в Україні другої половини ХІХ століття. Історіографія. / За ред. Г.М. Надтоки. К., 2018.
28. Капрал М. Парафії міста Жидачева за даними поголовного податку 1673 р. *Історія релігій в Україні*. 2021. Вип. 31. С. 30–41.
29. Капраль М. Упокій душі по-вірменськи: заповіт львівського купця Вартіка від 10 серпня 1461 р. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2019. Спецвипуск. С. 210–219.
30. Карпов П. Поширення протестантизму в Україні: основні етапи становлення. *Релігія та Соціум*. № 2 (26), 2017. С. 141–147.
31. Киридон А.М. Держава-Церква-Суспільство в радянській Україні: історіографія, джерела, методологія дослідження: Монографія. К.: КМУ, 2007.
32. Киридон А.М. Томос про надання автокефалії Православній Церкві України: архітектоніка процесу. *Уманська старовина*. 2019. № 6.
33. Коваленко Д.Ю., Абразумова О.М. Наукові концепції походження первісних релігій. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у*

- дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2019». XXI Всеукраїнська наукова конференція молодих учених. 2019. С. 92–93.
34. Концеба А.А. Християнство та філософія Київської Русі. *Південноукраїнські наукові студії: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Одеса, 16-17 грудня, 2020 р.)*. Одеса: ПНПУ ім. К.Д. Ушинського, 2021. С. 77–78.
 35. Кушинська С.В. Конфесійний вектор Русі в контексті цивілізаційних викликів XI–XVI століття. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені ІК Карпенка-Карого*. 2021. № 29. С. 67–76.
 36. Липківський В. Відродження Церкви в Україні. 1917–1930. Торонто, 1959.
 37. Лурье В.М. Русское православие между Киевом и Москвой. Очерки истории русской православной традиции между XV и XX веками. Москва: Три квадрата, 2009.
 38. Луців О. Пізньопротестантські спільноти в Україні (XIX–початок XXI ст.). *Історія релігій в Україні*. 2019. Вип. 29. С. 167–177.
 39. Михайлуца М. Перші парафії УАПЦ в Одесі: функціонування та долі пастирів (1917–1938 рр.). *Красзнавство*. 2019. № 2. С. 59–70.
 40. Мищак І.М. Дипломатична діяльність УНР щодо визнання автокефалії Української церкви у 1919–1920 роках. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 4. С. 23–30.
 41. Мороз В. Унійні змагання в Мукачівській єпархії під впливом Київської митрополії часів Іпатія Потія та Йосифа Велямина Рутського. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія* 2019. № 1 (40). С. 78–87.
 42. Мосюкова Н. Історія Римо-католицької церкви Півдня і Сходу України кінця XVIII–початку XX ст. в дослідженнях сучасних українських істориків. *Історія релігій в Україні*. 2019. Вип. 29. С. 33–37.
 43. Огієнко І.І. Українська церква: Нариси з історії Української православної церкви: у 2 т. Т. 1–2. К., 1993.
 44. Оліцький В. Кримінальне переслідування православного духовенства Сумщини у 1937–1938 роках: умови, масштаби, наслідки. *Історична пам'ять*. 2018. № 2 (39). С. 54–62.
 45. Оліцький В.О. Блаженні гнані за правду (репресії проти Православної церкви на Сумщині у 1920–1930-ті роки): монографія. Суми: Триторія, 2018.

46. Оліцький В. «Великий терор» проти православного духовенства Сумщини: катування та виконавці. *Історична пам'ять*. 2019. № 1 (40). С. 45–54.
47. Оліцький В. Кампанія по вилученню церковних цінностей 1922 р. в Роменському повіті: перебіг та наслідки. *Вісник аграрної історії*. 2019. Вип. 27–28. С. 76–82.
48. Оліцький В. Міжконфесійна політика радянської влади на Сумщині у 1920-ті рр. *Вісник аграрної історії*. 2015. Вип. 13–14. С. 79–87.
49. Оліцький В. Особливості регулювання функціонування релігійних організацій в Україні. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні і світі: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих учених (м. Суми, 17 травня 2019 р.)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. С. 131–134.
50. Оліцький В. Особливості церковного життя Слобожанщини. *Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Суми, 19 квітня 2019 р.)*. Суми: Сумський державний університет, 2019. С. 91–94.
51. Оліцький В. Податковий тиск, як форма репресій проти православного духовенства на Сумщині (1920–1930-ті рр.). *Вісник аграрної історії*. 2016. Вип. 16–17. С. 85–91.
52. Оліцький В. Позазаконні методи отримання показів свідків у справах проти духовенства Сумщини у 1936–1938 рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 46. С. 170–174.
53. Оліцький В. Радянська репресивна політика 1920–30-х рр. щодо церковних діячів (на прикладі священика Сумщини М.О. Гонтаровського). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 42. С. 89–93.
54. Оліцький В. Становлення Української православної церкви Київського патріархату на Сумщині (перша половина 1990-х років). *Держава і Церква в новітній історії України: збірник наукових статей*. Випуск 7. Полтава: ПНУ імені В.Г. Короленка, 2019. С. 197–207.
55. Оліцький В.О. Зміни в політиці радянської держави щодо православних громад Сумщини у 1938–1945 рр. *Вісник аграрної історії*. 2015. Випуск 11–12. С. 98–102.
56. Оліцький В.О. Опір православного населення Сумщини антирелігійній політиці 1920 – 30-х рр.: форми, методи та наслідки. *Грані*. 2016. № 8. С. 197–204.

57. Павлова І.Г. Мовна особистість Василя Липківського: з Богом у душі, з Україною в серці, з церковною автокефалією в переконаннях. *Молодий вчений*. 2020. № 5.1 (81.1). С. 31–38.
58. Пащенко В. О. Православ'я в новітній історії України: Монографія. Ч. 1. Полтава, 1997.
59. Пащенко В., Киридон А. Більшовицька держава і православна церква в Україні. 1917 – 1930-ті роки. Полтава, 2004.
60. Пащенко В.О. Православ'я в новітній історії України: Монографія. Ч.2. – Полтава, 2001.
61. Ричка В.М. «И просвети ю крещеньем святым» (Християнізація Київської Русі). К.: Інститут історії України НАН України, 2013.
62. Сабат П.В. Запровадження Вселенського Синодика у Київській Русі в неділю Торжества Православ'я та його формування у церквах Володимирового хрещення впродовж століть. *Історія релігій в Україні*. 2020. Вип. 30. С. 66–83.
63. Сковчиляс І. Львівський «помісний» собор 1591 р. в добу першого руського культурно-релігійного оновлення: канонічний статус, типологія та реформаційна програма. *Історія релігій в Україні*. 2020. Вип. 30. С. 139–150.
64. Соколов С. История восточного и западного христианства (IV – XX века). М., 2007.
65. Ткач О.О. Релігійні вірування караїмів України. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2019. № 2(11). С. 58–61.
66. Фарбей О. Поширення християнства в Криму та виникнення перших єпархій. *Грецьке православ'я в Україні*. 2001. С. 47–51.
67. Ченцова В. Киевская митрополия между Константинополем и Москвой. 1686. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2020.
68. Шкрібляк М. «Церковний Переяслав» на тлі унійних колізій і політико-ідеологічних стратегій ранньомодерної України-Руси. Чернівці: Наші книги, 2016.
69. Шумило С. Сіверський архієпископ та опальний митрополит Ісайя (Копинський) як натхненник козацьких повстань та чернечого відродження в Україні у XVII ст. *Сіверянський літопис*. 2019. № 1. 58–69.
70. Юрисдикційний статус Київської православної митрополії у 1686 році: богослів'я, канонічне право та культурно-історичний контекст / За загальною редакцією проф. О.Сагана. К., 2019.
71. Яроцький П. Римо-католицизм в Україні. *Українське Релігієзнавство*. 2008. № 46. С. 238–259.

72. Яцюк М. Секуляризаційна реформа в Російській імперії XVIII ст. і закриття слобідсько-Українських монастирів Белгородської єпархії РПЦ. *Історія релігій в Україні*. 2019. Вип 29. С. 95–113.

**9. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення,
використання яких передбачає навчальна дисципліна
(за потребою)**

1. Навчальні аудиторії, які обладнанні для проведення лекційних і семінарських занять.
2. Аудіовізуальні, технічні і комп'ютерні засоби навчання: комп'ютери, мультимедійний проектор, екран.